

Дәріс 1. Экономикалық теория пәні және әдісі

Экономика ғылымдарының докторы
Нұрсейіт Нұрлан Айтқалиұлы

Алматы, ҚазҰТЗУ, 2016

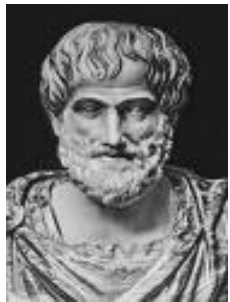
Дәріс 1.

Экономикалық теория пәні және әдісі

1. Экономикалық ғылымның тұжырымдамасы
2. Экономикалық теория пәні
3. Мемлекеттің экономикалық саясаты
4. Экономикалық ғылым ерекшеліктері
5. Теориясы негізгі құралдар
6. Экономист сияқты ойлау
7. Ғылыми әдісі
8. Экономистер немен келісіді не келіспейді

1. Экономикалық ғылымның тұжырымдамасы *Ол қай кезде пайда болды?*

- **Ежелгі әлемнің ілімдері:**
 - **Ежелгі Египет.** XXII ғасыр BC. Мемлекетті реттейтін Ережелер. XVIII б. з.д., кіріптарлық заемдар мен борыштық құлдыққа тыйым
 - **Бабыл.** Патша Хаммурапи ережелері, 1792-1750 жж. б.з.д.
 - **Ежелгі Қытай.** Философ Конфуций ілімі (551-479 б.з.д.)
 - **Ежелгі Үндістан** " Ману заңдары " (IV - III ғасыр б.з.д.)
 - **Ежелгі Грекия:** Ксенофонт (430-345 жж. б.з.д.), Аристотель (384-322 жж. б.з.д.).
- **Бірінші экономикалық мектеп** капитализмнің дамуымен бастап, 15-16 ғасырларда Еуропада пайда болған
- **Ғылым қалыптастыру:** XVIII ғ. соңында - XIX ғ. басында классикалық саяси экономиканың түрінде (Адам Смит, Давид Рикардо, Жан-Батист Айт).

Экономика дегеніміз не?

- Экономика - үй шаруашылықтарындағы, кәсіпорындардағы адамдардың нақты экономикалық қызметі
- «Тұрмыстық ұстау» грек сөзінен шыққан

Үй шаруашылық және экономика арасындағы ортақ ерекшеліктері

- **Өндіріс ресурстары** (қандай жұмыстар орындалуы тиіс, қандай тәртіппен, оларды кім іске асырады);
- **Ресурстарды бөлу** (салыстырмалы шектеулі ресурстар, әрбір мүшесінің жалпы және жеке қажеттіліктеріне сәйкес);
- **Ресурс тұтыну** (бюджеттік шектеулерді ескере отырып әрбір мүшенің әл-ауқатын және қабілеттерін дамыту);

Экономист міндеттері ?

- **Адам шешім қабылдау үрдісін зерттеу:** қанша жұмыс істейді, қанша сатып алады, нені сатып алады, жинақтарын қалай жасайды және қаражатын қайда жұмсайды.
- **Адамдар өзара іс-қимылдарын зерттеу:** сатып алушылар мен сатушылардың, инвесторлар мен салымшылардың, кредиторлар мен қарыз алушылардың
- **тұтастай экономикаға әсер ететін факторлар мен үрдістерді зерттеу:** орташа табыстың өсуі, жұмыссыздар үлесі, баға өсу қарқыны.

Экономикалық теория - бұл не?

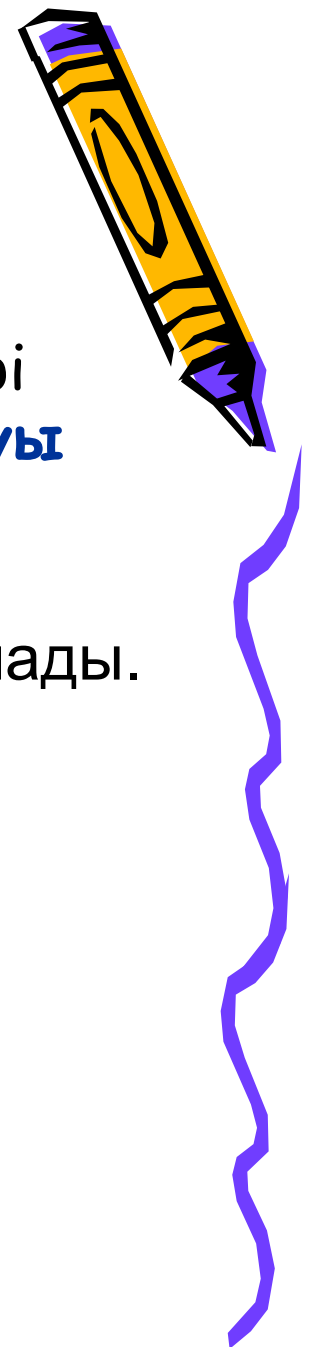

- Бұл ғылым:

- материалдық және материалдық емес құндылықтарды өндіру, бөлу, айырбастау және тұтынуға байланысты адамдардың мінез-құлқын зерттейтін,
- адам мінез-құлық заңдылықтарын зерттейтін гуманитарлық ғылым
- ол қалай қоғам іс жүзінде өз иелігіндегі ресурстарын пайдаланады және оларды ең тиімді пайдалану үшін қалай басқаруы тиіс деген сұраққа жауап береді.

Экономика ғылымының рөлі

- оңды және нормативтік теориясы нәтижелері негізінде басқару шешімдерін **ең тиімді болуы мүмкін.**
- Экономикада білмеуге қарағанда **білу жақсы.** Бизнес және ел сол жағдайда ғана гүлдене алады.
- Экономикалық ғылымда **үлкен болжамдық потенциал бар.**

Экономикалық теорияның негізгі функциялары:

- **Ақпараттық.** Экономика саласындағы білімімізді кеңейту;
- **Әдістемелік.** Ол қолданбалы экономика ғылымдарында зерттеулерге теориялық негіз беру;
- **Тәжірибелік,** Ол мемлекетке дұрыс саясатық таңдау жасауға мүмкіндік береді;
- **Болжалды.** Ол қысқа және ұзақ мерзімді экономикалық даму саласындағы көрегендікке мүмкіндік береді.

Басқа ғылымдармен байланыс

Д. М. Кейнс

- «Нағыз экономист, өз саласында сарапшы, түрлі дарындар иеленуі тиіс - белгілі бір дәрежеде ... математик, тарихшы, мемлекет қайраткері, философ болуы керек. ..
- Ол жеке нәрсеге жалпы тұрғысынан көрсетуге қабілетті болуы тиіс, ол өз ойларын абстракт және нақты нәрсеге тең дәрежеде бөлуге тиіс.
- Ол қазіргі заманды өткен нәрсе аясында болашақ үшін зерделеуге тиіс ...
- Адам табиғаты немесе техногендік мекемелердің ешқайсысы сызық оның көңілінен тыс қалмауы тиіс.

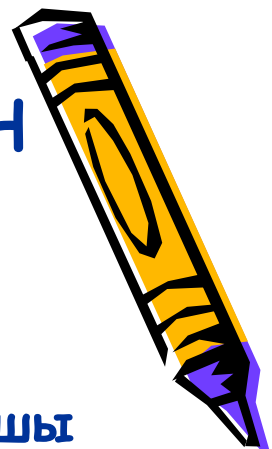
2. Экономикалық теорияның пәні

- Ол туралы көзкарас уақыт өте өзгерді:
 - Ежелгі заманда - үй шаруашылығы
 - Орта ғасырларда - байлық, алтын
 - Капитализмнің таңы атқанда - капитал, қоғамның өндіргіш күштерін дамыту
 - Енді - тапшы ресурстарды оңтайлы бөлу (экономика), тауарларды өндіру, бөлу, айырбастау және тұтыну адамдар арасындағы қарым-қатынастар (экономикалық теория), қоғамның әлеуметтік-экономикалық мәселелері (институционалдық теория)

Экономикалық теория пәнін қазіргі заманғы түсіндіру?

- Экономикалық теория тапшы ресурстарды зерттемейді. Ол басқа ғылымдардың міндеті болып табылады.
- Ол адам мінез-құлқын және олардың арасындағы қарым-қатынастарды және шектеулі ресурстарды ең тиімді пайдалануды өндіруді, бөлуді, айырбастауды және тұтынуды зерттейді.
- Барынша қажетті нәтижелерді ең төмен шығынмен шығару.

Ауқым бойынша бөлінеді:

- **Микроэкономика** - жеке тұлғалар, жеке үй шаруашылықтарының, кәсіпорындар мен салалардың шаруашылық қызметін зерттейді. Префикс микро «шағын» дегенді білдіреді..
- **Макроэкономика** - тұтастай алғанда ұлттық экономиканы және оның негізгі бөліктерін қарайды: үй шаруашылықтары, жеке және мемлекеттік сектор, сондай-ақ олардың өзара қарым-қатынастар. Префикс макро «үлкен» деген мағынаны білдіреді.

Оңды және нормативтік мақұлдау?

- **Оңды ғылым** - фактілер, не бар? Ғалым көзқарасы.
- **Нормативтік ғылым** - пікір, кандай болуы тиіс? Саясаткер немесе басқарушы көзқарасы.

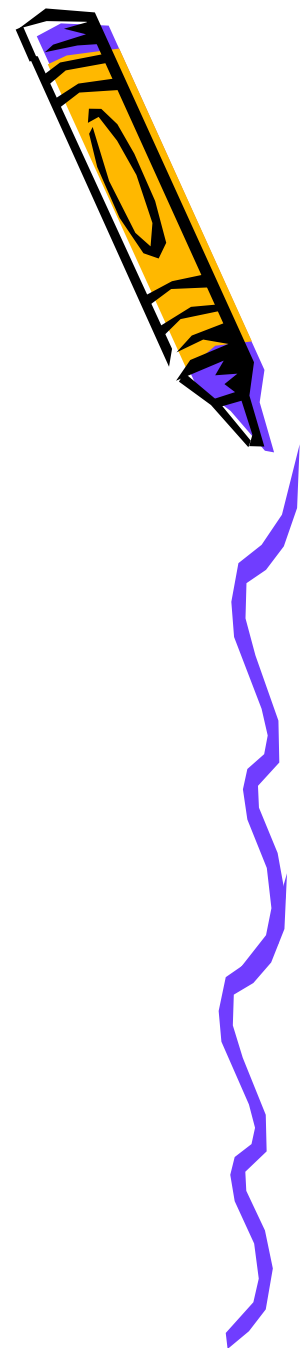
Оңды және нормативтік мақұлдау?

- Жалақы өсімі жұмыспен қамтудың төмендеуіне әкеледі.

ОҢДЫ

- Жоғары бюджет тапшылығы жоғары пайыздық ставкаларға әкеледі.

ОҢДЫ

Оңды және нормативтік мақұлдау ?

- Жоғары жалақы төлем жұмыспен қамтудың азаюынан утыс маңыздырақ болып табылады.

НОРМАТИВТІК

- Мемлекет темекі компанияларынан халықтың темекі шегуден тапқан аурулардың шығындарын жинауға тиіс

НОРМАТИВТІК

3. Мемлекеттің экономикалық саясаты

- (Табыс, толық жұмыспен қамту, тұрақтылық және т.б. өсуі, прогресс, әділ бөлу) өз мақсаттарына жету үшін экономикалық агенттердің мінез-құлқын реттейтін бағытталған іс-шаралар кешені.

Экономикалық саясат шаралары

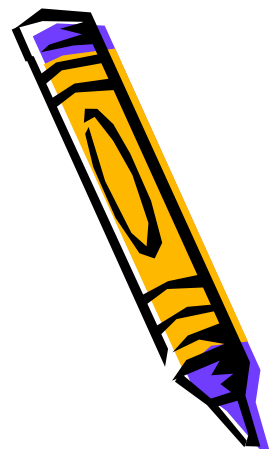
- Мемлекет өз мақсаттарына жету үшін:
 - **Тікелей іс-әрекет** - тікелей шарушалығытарына әсер ететін.
 - Бұл әкімшілік регламенттер, тыйым, рұқсаттар, нұсқаулар. Олар экономикалық субъектінің бастамасын және еркін нарықтық күштер мүмкіндік бермейді мемлекеттік органның қасақана шешімде негізделген.
 - **Жанама** - қоршайтын ортаныда өзгерту арқылы.
 - Бұған ақшалай, фискалдық, ғылыми-техникалық және басқа да саясаттар жатады. Олар салықтарды, квота, пайыздық ставкаларды, коэффициенттерді, және басқа құралдарды да пайдаланады. Ол нарықтық күштерді пайдалану және экономикалық субъектілердің бастамасына негізделген.

Экономикалық теория және мемлекет саясатының байланысы

Леонардо да Винчи дұрыс айтты ма?

Теориясы - бұл капитаны ал тәжірибе -
жауынгерлер болып табылады?

4. Экономикалық ғылымның ерекшеліктері

Шектеулер:

- зертханалық эксперимент үшін мүмкіндігі жоқ
- субъективті факторлардың болуына байланысты кез келген эксперименттер нәтижелері таза емес болады
- бақылау объектісі өз қателіктерінен сабақ алады және өз мінездерін өзгертуге болады

Артықшылығы :

- Ғылыми-зерттеу объектісінің сауалнама немесе анықтау жүргізуге мүмкіндігі бар
- Қымбат зертханалық жабдықтар қажет емес

Экономикалық талдаудың қиындықтары

- Себептері мен салдары арасындағы **уақытша алшақтығы**
- Әр түрлі факторлардың әсері етеді және бір басты фактор анықтау қиын. Қораздын таң атқанда даусы таңертеңнің себебі емес болып табылады
- Субъектінің қасиеттері субъектінің өсуімен және орнын өзгергенмен өзгереді.
- Бүтін және бөлігін үшін қорытынды бірдей емес

5. Экономист сияқты ойлау

- Әрбір ғылымда өзінің терминологияны бар
 - Математика
 - Аксиомалары, векторлар, интегралдар
 - Физика
 - тартылыс заңы, салыстырмалық теориясы, жеделдету
 - Экономика
 - сұраныс, мүмкіндігі шығындар, баға, жабдықтау, бәсекелестік, бәсекелестік позициясы

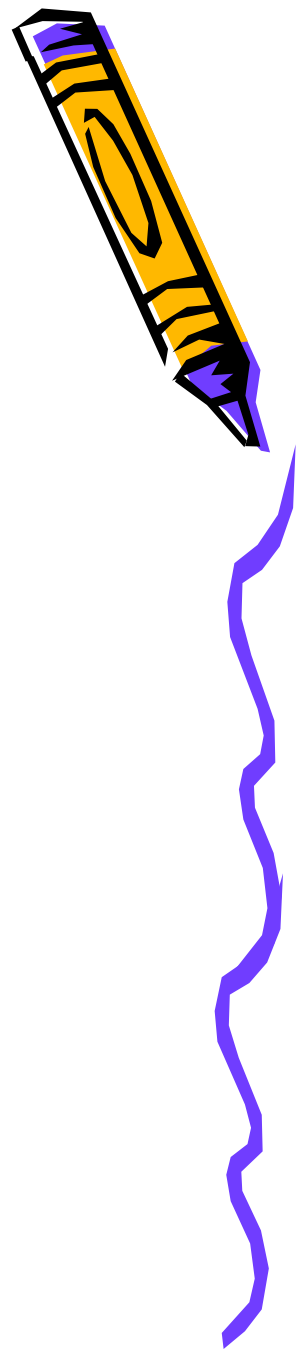
Экономист сияқты ойлау

- Экономикалық ғылым мүмкіндік береді:
 - Балама нұсқаларды тұрғысынан ойлау
 - Жеке және әлеуметтік таңдау құнын бағалау.
 - Оқиғалар мен құбылыстардың арасындағы қатынастарды талдау және түсіну

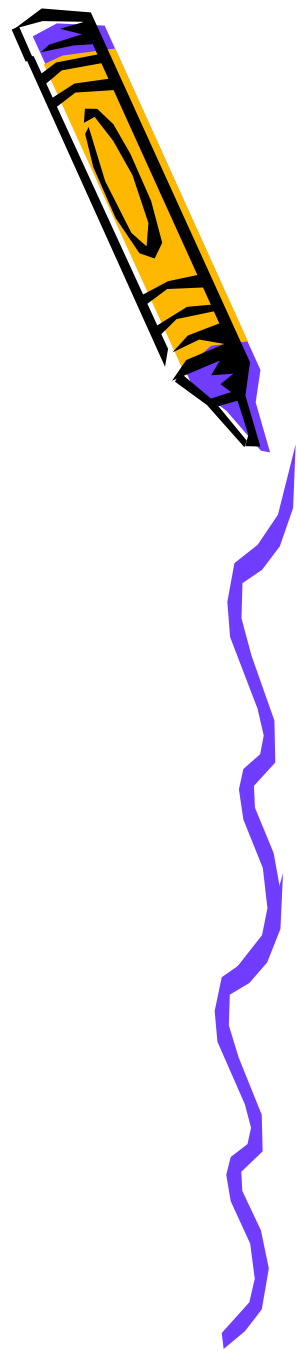
Экономист сияқты ойлау

- Экономикалық жолымен ойлау . . .
 - Аналитикалық және объективті ойлаймын деп б ілдіреді.
 - Ғылыми әдістерді пайдалану.

Қазақстандағы экономистер

- . . . Олар мемлекеттік саясат бойынша кеңес береді:
 - өкілдік
 - атқарушылық
 - соттық

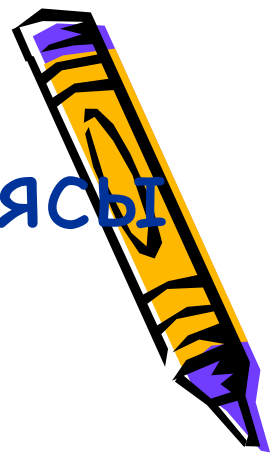
Қазақстандағы экономистер

- Ақпаратты жинау және саясат жасауды келесі институттар атқарады:
 - **Қазақстанның Ұлттық Банкі**
 - <http://www.nationalbank.kz>
 - **Статистикалық агенттігі**
 - <http://www.stat.gov.kz>
 - **Қаржы министрлігі**
 - <http://www.mf.minfin.kz>
 - **Экономика министрлігі**
 - <http://www.minplan.kz>
 - **Енбек министрлігі**
 - <http://www.enbek.kz/>

7. Ғылыми әдісі: бақылау - теориясы - одан әрі бақылау

- Абстракты модельдерді пайдалану күрделі нақты әлемді түсіндіруге мүкіндік береді.
- Теорияларды дамыту, теорияларды бағалау үшін деректерді жинау және талдау.

Экономикалық теория құралдар

- **Гипотезалар** - процестер мен құбылыстар арасындағы себепті қарым-қатынас бар болуы (немесе жоқтығы) туралы мәлімдемелерді сынау немесе мақұлдау.
- **Теория** - ортақ экономикалық мәнін түсіндіруге көмектесетін, бір ғылыми принципке біріктірілген тексерілген болжамдар.
- **Гипотеза жарамдылығын тексеру** верификация, және жалғандығын – фальсификация деп аталады. Осы мақсатта, ол нақты фактілермен салыстырады, осы фактілерге сәйкестігі анықталады.

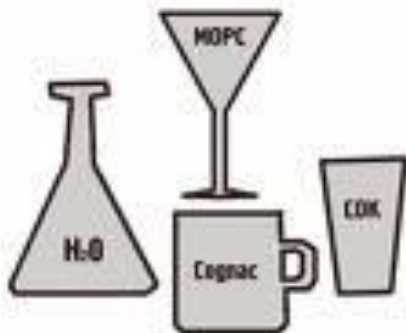
Негізгі әдістері (грек methodos – «мақсатқа жол»)

- **Бақылау** – оның бақылаулар негізінде өмір зерттеу
- **Талдау** – бөлікке тұтастай бөлуді көздейді және жеке олардың әрқайсысы зерттейді
- **Синтез** – құбылыстардың зерттелген бөліктерін бір бүтінге қосуға негізделген
- **Индукциялық** – ойларын бөлшектен жалпыға қорытуға негізделген
- **Дедукция** – ойларын жалпыдан бөлшектеп қорытуға негізделген
- **Ұқсастығы** – белгісіз белгілі құбылыс немесе процеске қасиеттерін беруді көздейді
- **Болжам** – мақұлдау, басқа да параметрлері феномен өзгертуге емес, болжамға негізделген
- **Ғылыми абстракцияның әдісі** – негізгіні іріктеу және барлық емес, маңызды кездейсоқтан алшақтату.

Функционалды талдау

- Екі немесе одан көп айнымалылар арасындағы тұрақты қарым-қатынас құру
- Жиірек екі аргумент арасындағы функционалдық байланыстық қарастырылады, ал басқалары тұрақты деп саналады

Болжам

- **Ceteris paribus** (лат.) - «өзге де тең жағдайларда»
- Экономикалық құбылыстардың күрделілігін ескере отырып, бұл қағидат экономикалық құбылыстар арасындағы функционалдық қатынастарды анықтау үшін пайдаланылады.

Экономикалық модельдер

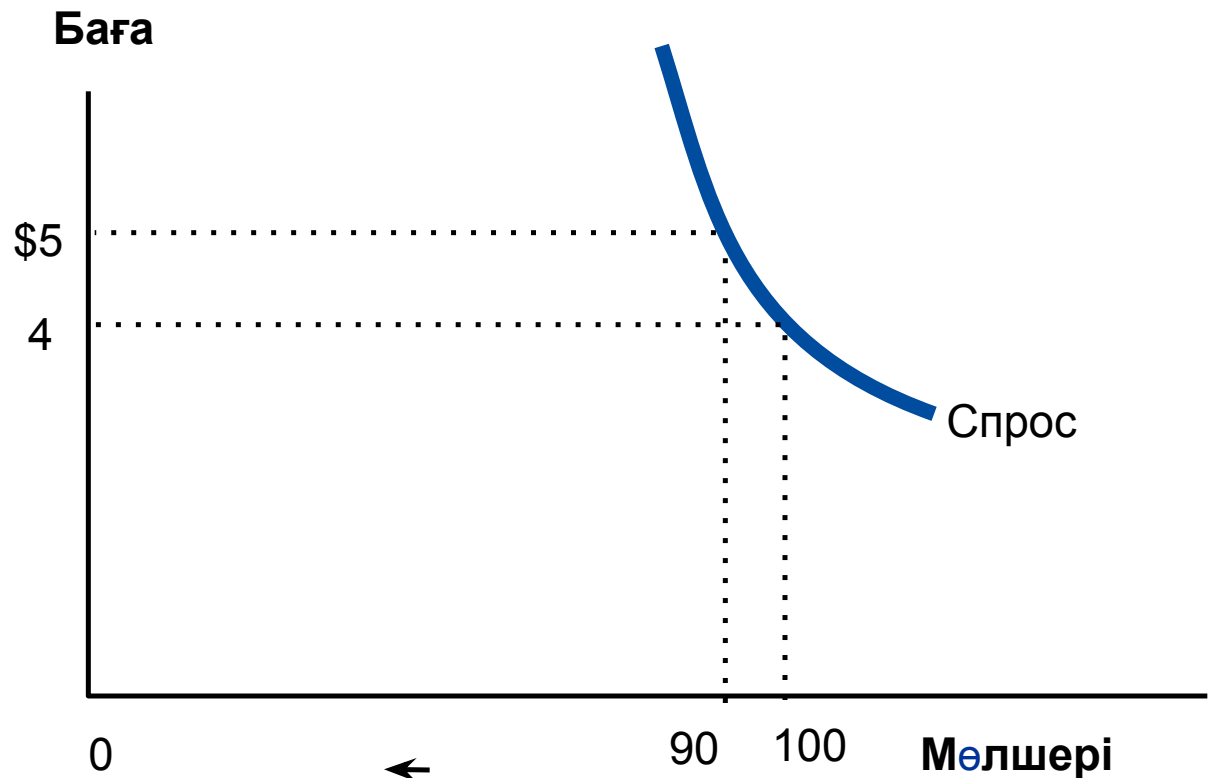
- Айнымалылар арасындағы байланыс туралы жеңілдетілген көзқарас
 - Мысалы, графиктер, айналымының моделі және т. б..
- Экономикалық қызметтің заңдылықтарын анықтау және өзгерту салдарын болжау үшін жасалуда

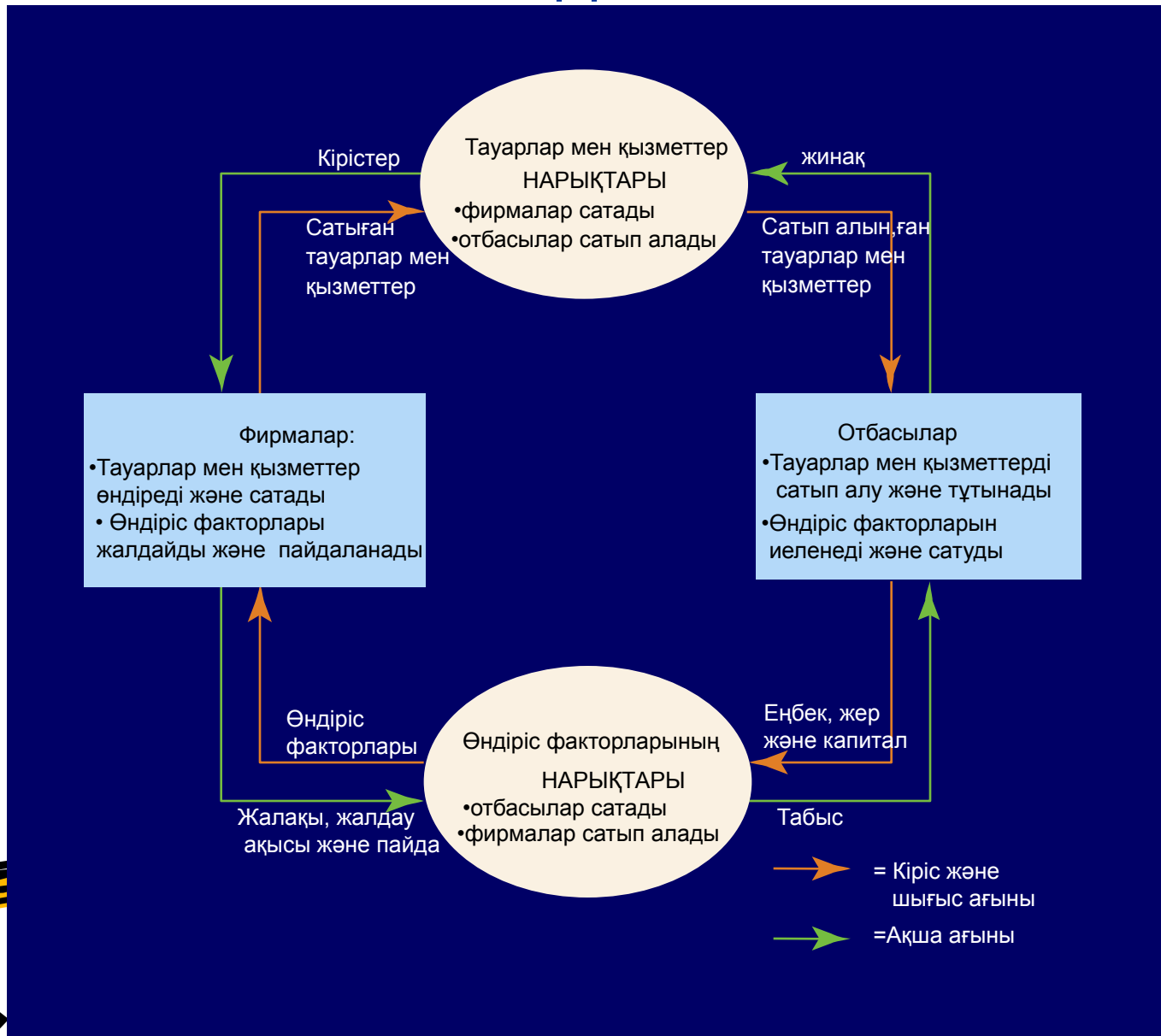
Графикалық әдісі

Баға бойынша сұраныс икемділігі

- Экономикада математикаға қарағанда тәуелсіз айнымалы (аргумент) ординатада осінде, ал тәуелді (функциясы) абсцисса осінде көрсетіледі

Тауар мен ақша айналымдар моделі

Басқа әдістері

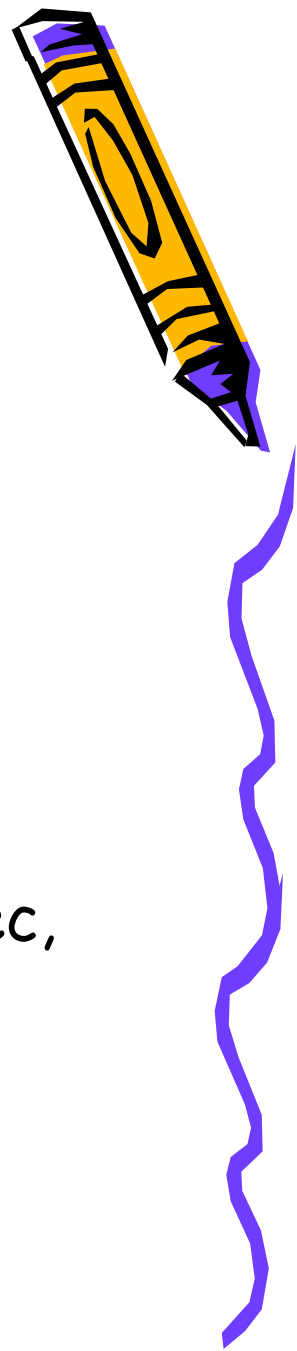

- **Шекті талдау әдісі** – экономикалық субъектілердің іс-**әрекетінің** өзгеруіндегі сынық нүктелерін табуға мүмкіндік береді
- **«Шекті пайда – шекті шығындар» әдісі** – субъектілер іс-**әрекетін** ұтымдылық тұрғысынан
- **Ойындар теориясы** – әр түрлі экономикалық жағдайларда түрлі субъектілер арасындағы стратегиялық өзара іс-қимылды талдаумен айналысады
- **Эконометрикалық әдістер** – әр түрлі құбылыстар арасындағы тәуелділікті тез табуға және олардың сандық бағаласын тез табуға мүмкіндік береді

Экономикалық заңдардың объективті сипаты

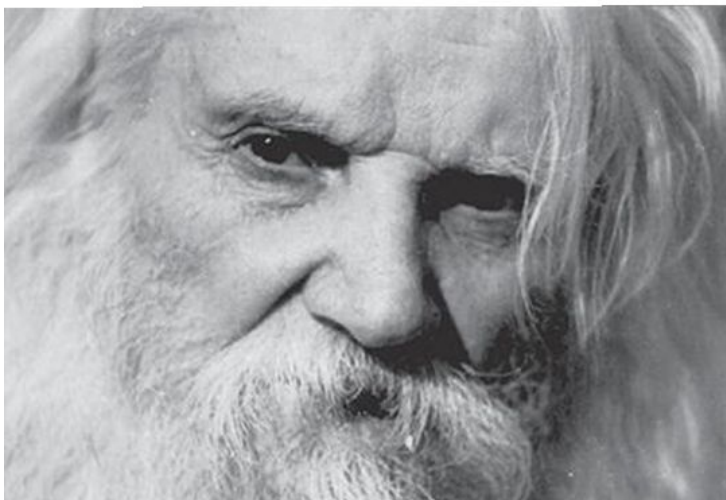
- Олар адамдар топтарының, мемлекеттің немесе жеке адамдардың еркі, санасы немесе тілегіне қарамастан өмір сүреді
- олар экономикалық ғылыммен танылуы мүмкін, бірақ олармен құрылмайды
- оларға тек бейімделуге болады, бірақ олардың қолданылуын жоюға мүмкін емес,

8. Экономистер немен келіспейді?

- Олар әлем қалай жұмыс істейтіні туралы әр түрлі теориялардың ақиқаттығына келіспеушіліктері бар
- Олардын жүргізетін саясаты туралы құндылықтары, демек, нормативтік көзқарастары әр түрлі болуы мүмкін.

Ж А Б А Й Ы

МӘДЕНИЕТТІ

Құндылықтар жүйесін таңдау сіздің қолда

Экономистер немен келіседі?

- ✓ Жалдау ақысын шектеу ұсынылып отырған тұрғын үйдің саны мен сапасын төмендетеді (93%)
- ✓ Тарифтер мен импорттық квоталарды азайту, адамдардың әл-ауқатын төмендетеді (93%)
- ✓ Фискалдық саясат (салықтарды төмендету, мемлекеттік шығындардың өсуі,) экономиканың өсуін ынталандырады (90%)
- ✓ Мемлекет бюджетін жыл сайын емес, бизнес цикл ішінде баланстау керек (85%)
- ✓ Қолма-қол төлемдер алушылардың сол сомаға ақшасыз аударымдарына қарағанда әл-ауқатын көбірек арттырады (84%)
- ✓ Үлкен бюджет тапшылығы экономикасына теріс әсерін тигізеді (83%)
- ✓ Ең төменгі жалақыны арттыру жас және білімсіз жұмыскерлер арасында жұмыссыздықты көбейтеді (79%)
- ✓ Эмиссия және ластану салықтары - ластану лимиттерін енгізгенге қарағанда ластануды бақылау үздік тәсіл (78%)

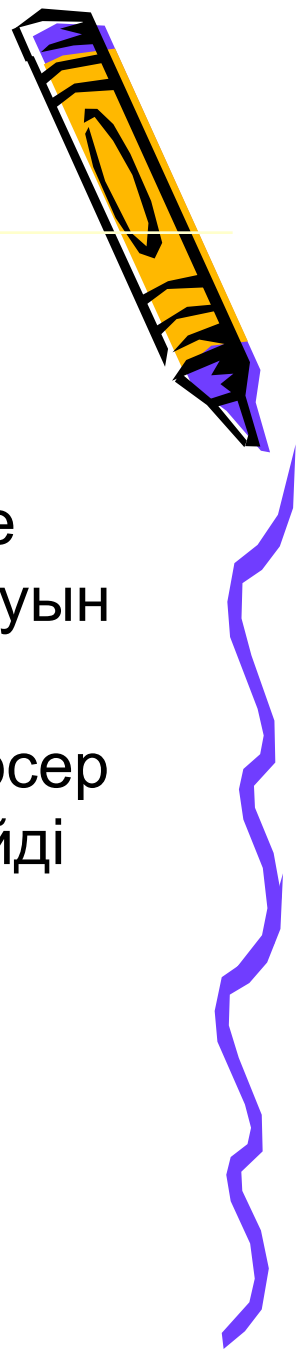
Қорытындылар

- Экономистер өз пәнін ғылыми ақиқаттығын зерттеуге ұмтылады.
 - Олар барабар болжамдар жасайды және әлемнің салынуын түсіндіру үшін қарапайым моделін құрады.
 - Қарапайым экономикалық модельдердің бірі экономикадағы тауар мен ақша айналымының графигі мен сызбасының моделі.

Қорытындылар

- Экономикалық ғылым бөлінеді:
 - **Микроэкономика** үй шаруашылықтар және фирмалардың нарықта шешімдер қабылдауын зерттейді
 - **Макроэкономика** - экономикаға тұтастай әсер ететін күштер мен тенденцияларды зерттейді

Қорытындылар

- **Оңды бекіту** - әлем не екені жайлы болжам айтып
- **Нормативтік бекіту** – әлем қандай болатындығы жайлы болжам
- Экономистер нормативтік бекіту жасаған кезде олар ғалымдардан гөрі саясаткерлер сияқты іс-әрекет жасайды

Ықыластарыңызға рахмет!

